

مسجد شرف‌الدین

ترجمه قاسم رضازاده طامه

مدرن و سنتی را یکجا داراست و آمیزه‌ای از تکنولوژی مدرن و شیوه‌های بومی می‌باشد. ویژگی‌های فضای داخلی با وجود مدرن‌بودن مسجد، کاملاً حال و هوای سنتی آن را حفظ کرده است و انتخاب مواد و مصالح مورد نیاز، از انواع قدیمی و جدید، با ظرافت و ذوق خاصی انجام گرفته است.

طرح این مسجد به گونه‌ای بود که معمار را قادر می‌ساخت تا معماری سنتی را با نوع مدرن آن در هم آمیزد. جامعه‌ای که این مسجد را دایر کرده است، به جهت تهور و حمایت از بناهای پیشتاز مورد تمجید قرار می‌گیرد.

یکی از مسایل مهمی که معماران در جهان امروز با آن روبه‌رو هستند، این است که چگونه طرح‌های شناخته‌شده و معمول معماری نوین را با فرم‌های سنتی اسلامی، وفق دهند. این مسئله عمدتاً در طراحی مسجد مطرح می‌شود. مسجد شرف‌الدین در مرکز ویسوکو واقع است. شهری در یوگسلاوی سابق که در شمال

ویسوکو، یوگسلاوی سابق، تکمیل شده به سال ۱۹۸۰. کارفرما: جامعه مسلمانان ویسوکو. مهندس معمار و طراح: پروفیسور زلاتکو پرگلین، مهندس اجراکننده طراح: د. مالکین. پیمان‌کار: زویتزا، سازنده صنایع دستی و تزیینات: عصمت امام اویچ. اظهارنظر رییس هیئت داوران: اثری متهورانه، خلاق با کار درخشان معماری، واقع شده در مرکز ویسوکو، یوگسلاوی سابق.

این مسجد جایگزین مسجد قدیمی شد و در بنای تازه آن، محلی نیز به عنوان کتابخانه ساخته شد. با در نظر گرفتن شیوه‌های سنتی معماری و نیازهایی که مسجدی در بوسنی باید رفع کند، طرح مسجد به معماری‌های قرن بیستم متمایل شده است و میراث معماری این خطه را تغییر داده است.

این بنای منحصربه‌فرد در زمانی ساخته شد که مشکل اساسی همه معماران، موجه‌نشان‌دادن و جذاب‌ساختن آثار و بناهای مدرن، در عرصه معماری بود. این مسجدا مجموعه‌ای از ویژگی‌های معماری

شرقی حوزه نفوذ سابق ترکیه در بوسنی واقع شده است (و اکنون بوسنی و هرزگوین نام دارد). طرح مسجد نشانگر کوششی همه‌جانبه در ترجمه فرم‌های سنتی مسجد به زبان معماری معاصر است. با در نظر گرفتن نیازهایی که مسجدی در بوسنی باید رفع کند، طرح مسجد به معماری‌های قرن بیستم متمایل شده است.

این مسجد جایگزین مسجدی قدیمی با همین نام که اخیراً تخریب شده، گشت. مسجد شرف‌الدین، به یک نمونه بی‌نظیر در تاریخ معماری ویسوکو تبدیل شده است. تاریخ شهر به پیش از قرون وسطی بازمی‌گردد؛ زمانی که شهر به‌عنوان مرکز تجارت شهرهای مجاور رونق داشت. در دوره‌هایی که بوسنی استقلال خود را به دست می‌آورد ویسوکو اغلب به‌عنوان پایتخت برگزیده می‌شد. ویسوکو، امروزه به‌عنوان مرکز تولیدات چرمی شناخته شده است. این شهر بین سال‌های ۱۴۶۳ تا ۱۸۷۸، تحت سیطره عثمانی بود و امروزه اکثر ۳۰/۰۰۰ نفر جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند.

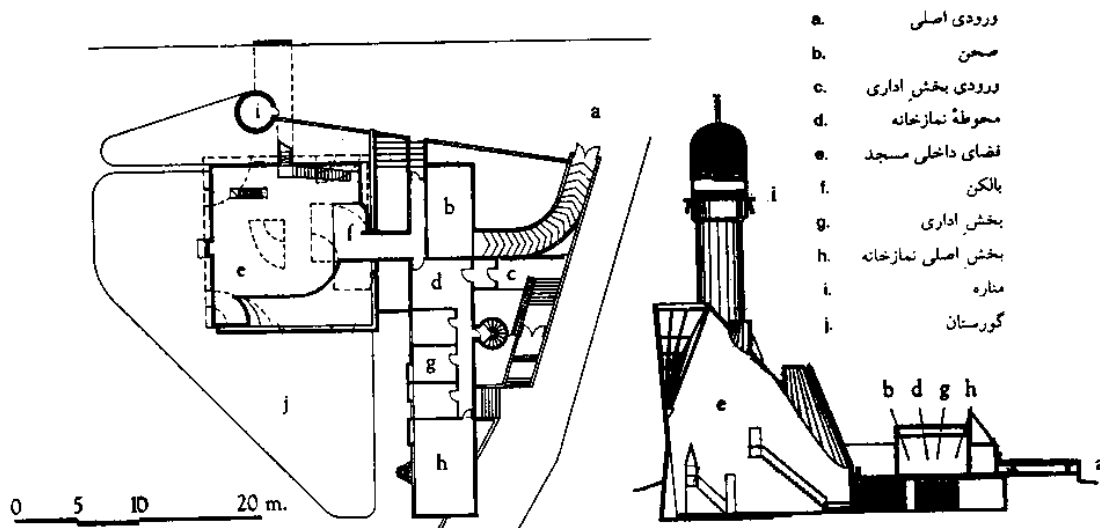
ویژگی‌های معماری منطقه‌ای، در ۱۹۱۱، وقوع حریق گسترده، بیش‌تر معماری سنتی ویسوکو را از بین برد. این معماری عمدتاً مربوط به خانه‌هایی چوبی به سبک خانه‌های شهرهای عثمانی در بالکان بود. به جای این بناها، ساختمان‌های تازه‌ای ساخته شدند که بیش‌تر دو طبقه آجری با سقف‌های شیب‌دار و سفال‌هایی قرمز رنگ بودند و از تأثیر شیوه‌های شهرسازی مدرن و تمایل به معماری مدرن خبر می‌دادند.

هم‌زمان با ظهور این تغییرات در بناها، نسبت فضاهای ساخته‌شده شهری به فضاهای باز، هم‌چون خیابان‌ها و حیاط‌ها، به همان اندازه سابق باقی ماند و از این‌رو نسبت بافت مسکونی به فضای اختصاص داده‌شده به مسجد نیز تقریباً تغییری نکرد.

ملاحظات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مذهبی، در طراحی این مسجد، به‌خوبی از سوی معمار آن در نظر گرفته شده است. پیش‌بینی شده بود که مسجد جدید نه‌تنها بزرگ‌ترین مسجد ویسوکو خواهد شد، بلکه ابعادش از مسجد قدیمی که از بین رفته بود نیز بزرگ‌تر خواهد شد. برای ایجاد هم‌آهنگی بین اندازه مسجد و

این مسجد جایگزین مسجدی قدیمی با همین نام که اخیراً تخریب شده، گشت. مسجد شرف‌الدین، به یک نمونه بی‌نظیر در تاریخ معماری ویسوکو تبدیل شده است. تاریخ شهر به پیش از قرون وسطی بازمی‌گردد؛ زمانی که شهر به‌عنوان مرکز تجارت شهرهای مجاور رونق داشت. در دوره‌هایی که بوسنی استقلال خود را به دست می‌آورد ویسوکو اغلب به‌عنوان پایتخت برگزیده می‌شد. ویسوکو، امروزه به‌عنوان مرکز تولیدات چرمی شناخته شده است. این شهر بین سال‌های ۱۴۶۳ تا ۱۸۷۸، تحت سیطره عثمانی بود و امروزه اکثر ۳۰/۰۰۰ نفر جمعیت آن را مسلمانان تشکیل می‌دهند.

ویژگی‌های معماری منطقه‌ای، در ۱۹۱۱، وقوع

مسجد شرف‌الدین در ویسوکو با مناره‌ای که به خانه‌های اطراف با آجرهای قرمز آن مشرف است. ساختار مسجد از بیرون به گونه‌ای است که بر حفظ قداست محیط داخلی مسجد تأکید می‌کند. طرحی که برای گورستان مسجد ارائه شده است، بهترین طرحی است که تا به حال دیده شده است.

نرخ رشد جامعه مسلمانان شهر، محوطه وسیع تر برای نمازگزاران اختصاص یافت و هم‌زمان با افزایش نقش مذهب در بوگسلاوی و مخصوصاً در جامعه مسلمانان بوسنی و هرزگوین، فضای بیش‌تری در طراحی، به مساجد اختصاص داده شد تا علاوه بر فعالیت‌های دینی و معنوی، فعالیت‌های فرهنگی و سیاسی نیز در همین فضا به‌انجام برسد.

دو عامل دیگر که باید در طراحی رعایت شوند، ساختن حیاط و توجه به وضعیت اقلیمی محل است. گرچه در طراحی مسجد شرف‌الدین، قصد بر آن بود تا گورستان قدیمی مسجد هم‌چنان به‌عنوان بخشی از مسجد جدید، حفظ شود. اما از سوی دیگر وضعیت اقلیمی ایجاب می‌کرد تا فضای مسقف داخلی و خارجی بزرگ‌تری ساخته شود. از این‌رو معمار مسجد تصمیم گرفت تا با کاستن از فضای اختصاص‌یافته برای سایر بخش‌ها، فضای داخلی بزرگ‌تری پدید آورد.

طرح مسجد پنج محوطه مشخص با وظایف خاص دارد. ورودی و حیاط، ساختمان اصلی مسجد، ساختمان جنبی، گورستان و مناره‌ها.

راه ورودی به‌صورت مسیری منحنی است که به سمت فضای نسبتاً باز خارج حیاط با محلی برای وضو کشیده می‌شود. بعد از آن فضای بزرگ مرکزی مسجد قرار دارد که برای تأمین حداکثر فضای ممکن برای عبادت طراحی شده است و هم‌زمان می‌تواند برای سایر فعالیت‌های مذهبی هم‌چون سخنرانی‌های مذهبی و امثال آن نیز مورد استفاده قرار گیرد. وضعیت پله‌ها و صحن، باعث شرکت فعال‌تر حضار در مراسم می‌شود. جداسازی محوطه داخلی و خارجی نماز به‌وسیله دیواره شیشه‌ای، باعث شده تا امکان شرکت مستقیم در مراسم نماز برای همگان، به حداکثر ممکن برسد.

مجاور فضای خارجی محوطه نماز، ساختمان جنبی قرار دارد که شکل هندسی آن با ابعاد و شکل مسجد هم‌آهنگی مطلوبی دارد. ساختمان جنبی شامل

تالاری کوچک و فضای اداری مجزا از فضای نمازخانه است. در ورودی مجزایی به خیابان دارد و به این وسیله می‌تواند به‌گونه‌ای مستقل از مجموعه مسجد فعال باشد. دو مناره که بر فراز یکی از آن‌ها بلندگویی قرار دارد و نمازگزاران را برای انجام فریضه فرا می‌خواند بیش‌تر، از جنبه‌های نمادین مطرح‌اند تا جنبه‌های کاربردی.

در مساجد سنتی بوسنی، گورستان هم‌چون حایلی بین مسجد و ساختمان‌های اطراف قرار گرفته است و مسجد را در احاطه خود دارد اما در مسجد شرف‌الدین، گورستان در حیاط پشتی مجموعه واقع شده و مسجد نیز پنجره‌ای رو به گورستان ندارد.

طرح‌بندی مسجد بر اساس طرح‌های مساجد سنتی بوسنی انجام شده است: حیاطی که به فضای مربع شکل نمازخانه منتهی می‌شود با وسعت و سادگی اش مسجد را شبیه مساجد سنتی بوسنی کرده است با وجود این، باید پذیرفت که ساختار کلی آن از سایر مساجد به‌مراتب زیباتر است و شاید این به‌دلیل استفاده از سطوح بزرگ شیشه‌ای در مسجد باشد. علاوه بر آن سقف روزنه‌دار مسجد که در واقع پنج پنجره سقفی دارد، بازی ستون‌های نوری را روی نقاط خاصی از فضای داخلی به نمایش می‌گذارد. این پنج پنجره سقفی، سمبلی از پنج اصل دین هستند. علاوه بر این، سمبل‌گرایی در شکل سردر جنوب غربی مسجد که به سمت مکه قرار گرفته است نیز به‌وضوح به چشم می‌خورد.

هم داخل مسجد و هم خارج آن، با رنگ سفید نقاشی شده است به‌گونه‌ای که از خارج به‌نظر می‌رسد که مسجد توده‌ای سنگ یکپارچه است که این شبیه نمونه‌هایی از شیوه معماری بعضی کلیساهای مدیترانه‌ای است.

طراحی و صوخانه‌ها، محراب، منبر و اجزای تزئینی، در عین سادگی با موفقیت انجام گرفته است. خطاطی‌های تزئینی داخل مسجد، ساده و قابل خواندن

است و یادآور خطوط کوفی است.

تنها سه رنگ در این مسجد به کار رفته است. بژ برای کف‌ها، سفید برای دیوارها و سقف‌ها و مناره‌ها و سبز برای میله‌های فلزی قاب‌ها و لوله‌های آهنی.

ساختار و مواد به کار رفته در بنا، در تمام ساختمان از بتون مسلح استفاده شده است و سقف بر روی ردیفی از ستون‌ها و تیرها قرار دارد. سقف مسجد بر روی دو دیوار بتونی قرار دارد، مواد به کار رفته در ساختمان مسجد، محدود و مشخص‌اند: بتون، آهک و ماسه برای سقف گنبدی و دیوارها؛ ملاط سفید برای دیوارهای

داخلی، چوب کاج و ساروج سفید برای سطوح داخلی محراب و منبر؛ آجرهای تراورتن برای راه‌ها و حیاط و لوله‌های فلزی برای مناره‌های بلند. کف‌پوش‌های بندبند، نیز کف‌ها را می‌پوشانند.

نتیجه: مفهوم طرح مسجد بر پایه اصول زیبایی‌شناختی استوار است. عامل وحدت در انتخاب رنگ سفید منعکس شده است و هم‌چنین سادگی اشکال که بیش‌تر شامل مربع‌ها، راست‌گوشه‌ها و استوانه‌ها است نیز به نوعی به وحدت اشاره می‌کند. ساختار هرمی مسجد با مناره‌های بزرگ و سقفی گنبدی شکل آغاز می‌شود و به ساختمان جنبی می‌رسد. رابطه آشکاری بین جهات گوناگون طراحی مسجد وجود دارد: طرح‌های هندسی ساده آن در مقابل اشکال پیچیده، هم‌آهنگی بین سطوح افقی و قائم، بی‌پیرایگی فضای داخلی و بهره‌مندی از جلوه‌های خاص بصری و همین‌طور استفاده از فضا و بین سایه و ستون‌های نوری تابیده از سقف، بین اجزای سازنده مسجد ارتباط و هم‌آهنگی قابل توجهی را پدید آورده است. از دیگر ویژگی‌های مسجد، رنگ سفید آن در ارتباط با رنگ قرمز آجرهای سقف‌های منازل اطراف آن است که باعث می‌شود مسجد جلوه خاصی پیدا کند. این مسئله باعث تشخیص سریع و آسان مسجد در میان سایر بناها می‌شود. همواره ۱۰ تا ۱۵ نمازگزار در هر نوبت نماز در

مسجد حاضر می‌شوند و در روز جمعه تعداد نمازگزاران به ۳۰۰ تا ۴۰۰ نفر (و حتی بیش‌تر در مواقع سخنرانی‌های مذهبی) می‌رسد. این مسئله نشان می‌دهد که این مسجد را باید مسجد جمعه یا مسجدی عمده‌ای در ویسوکو بدانیم.

تمام تکنولوژی و مصالح به کار رفته در مسجد، بومی و منطقه‌ای است و ۹۴٪ کل هزینه ساخت مسجد نیز از همیاری داوطلبانه مسلمانان جامعه اسلامی بوسنی تأمین شده است.

سادگی فضای داخلی مسجد، ویژگی‌های

تزیینی‌اش و اجزای ساختاری و نمادین مسجد هم‌چون محراب، منبر، مناره، وضوخانه و وجود سنگ‌قبرها و سرانجام الگوهای فرهنگی مذهبی موجود در فضای مسجد باعث شده است تا مجموعه‌ای مذهبی که به نوعی پیوستگی فرهنگی و تاریخی با سُنن عثمانی دارد، به‌عنوان بنایی مدرن (نوگرا) نیز مطرح شود.